

ZBRKA, A NE FILM

Slavoj Žižek

Kako bi tokom praznika spriječili pretjeranu uporabu petardi, Slovensko ministarstvo obrane je 23. decembra 2021. na Twiteru objavilo: "Postani vojnik!" a u tweetu se kaže: "NE BACAJ PETARDE!!! Prijavi se u vojsku, postavi eksploziv, baci bombu!" Pragmatični razlog je jasan: u Sloveniji vojni rok nije obavezan te vojsci nedostaje ljudstva, plus bacanje petardi ponekad može nauditi. Međutim, ne može ne upasti u oči brutalna ironija ove objave. Kako bi se izbjeglo nasilje, zdrav razum kaže da trebamo kanalizirati tu svoju potrebu u nešto sublimniju formu kao što su natjecateljski sportski događaji (boks). Mnogo čitamo o potencijalno štetnim posljedicama po djecu nasilnih video igara u kojima ubijaju protivnike – pitanje bi bilo: da li takve igrice potiču na stvarno nasilje ili omogućuju igraču da ispolji svoje destruktivne impulse na bezbolan način i tako prevenira pravo nasilje? No objava Slovenskog ministarstva gotovo da je suprotna: kako bismo izbjegli bacanje petardi (što je, unatoč riziku, minimalno sublimiran vid nasilja), postani vojnik i izvežbaj se za pravo nasilje ranjavanja i ubijanja ljudi! Takva pervertirana logika skrivena je istina mnogih današnjih pritužbi kako živimo u lažnom virtualnom svijetu i trebamo se vratiti stvarnom životu, šta god riskirali. Bijeg u Realno je imanentna druga strana fascinacije fikcijom – obje krajnosti karakteriziraju ono što se nekad zvalo postmodernizmom, pa je problem s *Matrix Resurrections* u tome što predlaže postmodernističko rješenje za doba koje je postmodernizam ostavilo iza sebe.

Šta je postmodernizam kad ga svedemo na minimum? U sceni koja otvara TV-verziju *Bija baja buf* Agathe Christie, miš jurca uz zidove nekog pansiona u Londonu u potrazi za ostacima hrane. Popevši se do sobe na spratu, zastaje i mrda brkovima: na tacni su mrvice od keksa, ali dešava se nešto čudno zbog čega se ne usuđuje posegnuti za mrvicama – jedan od ljudi ubija lijepu djevojku koja uvijek jede kekse prije spavanja.¹ Miš zna ko je ubojica, no policija je zbunjena sve dok na scenu ne stupi Poirot. S vremena na vrijeme, miša ugledamo u krupnom planu kako se kreće pozadijom, a ljudi ga primijećuju tek na samom kraju, nakon što Poirot objasni slučaj – u tom se trenutku miš pojavljuje na polici za knjige iza Poirota, Poirotova tajnica, gđa Lemon ga ugleda i vrisne od straha. Dakle, Poirot napokon riječima objasni ono što je miš sve vrijeme znao... Ovakvo tumačenje prisustva miša u odnosu na narativ filma je već pretjerano, ono ignorira glupavo i besmisleno prisustvo miša kao djelić realnog potpuno ravnodušnog prema ljudskim poslovima – to je postmodernizam na djelu. A moja prva reakcija na *Matrix Resurrections* bila je da sadrži previše osoba koje, iako su zvanično dio narativa, zapravo nisu ništa više do miševi koji trčkaraju naokolo. Toliko je bilo pohvala za "složenost" priče, kao da zamagljivanje jasnih opcija film nekako čini psihološki "realističnijim". Na pravi postmoderni način, ta je složenost upisana u samu narativnu formu, kao obilje autorefleksivnih momenata: "citati" iz prethodne *Matrix* trilogije, djelići dijaloga koji prizivaju teorije o *Matrix* serijalu ili teorija koje su poslužile kao osnov za njega (naročito Baudrillard) – kao što desničarske seljačine vole kazati za intelektualce, Lana Wachovsky često previše pametuje.

Prvo što pada u oči u brojnim osvrtima na *Matrix Resurrections* lakoća je s kojom se radnja filma (naročito kraj) tumači kao metafora naše društveno-ekonomske situacije. Radikalni lijevi pesimisti učitavaju, grubo rečeno, odsustvo svake nade za čovječanstvo: ne možemo preživjeti izvan Mreže (mreže korporativnog kapitala koji nas kontrolira), sloboda je nemoguća.² Potom su tu socijalno-demokratski pragmatični "realisti" koji u filmu vide viziju neke vrsti progresivnog saveza između ljudi i strojeva: šezdeset godina nakon destruktivnog Rata Strojeva, "preživjeli ljudi udružili su se s nekim

---

1 Opis je preuzet s Amazon.com: Customer reviews: *Poirot - Hickory Dickory Dock*.

2 <https://gossipchimp.com/what-the-matrix-resurrections-is-telling-us-there-is-no-hope-for-humanity>

strojevima kako bi se borili protiv anomalije koja ugrožava cijelu Mrežu. Nestašice su među Strojevima izazvale građanski rat u kojem se jedna frakcija Strojeva i programa pokvarila i pridružila ljudskom društvu.³ Ljudi su se također izmijenili: I to (stvarni ljudski grad izvan Matrice, kojim upravlja generalica Niobe) je mnogo bolje mjesto za život od Ziona, prethodnog stvarnog grada (u prethodnim nastavcima Matrixa bilo je jasnih nagovještaja destruktivnog revolucionarnog fanatizma u Zionu).

Na ovom mjestu treba uvesti ključni faktor i novu osobu. Nestašice kod Strojeva se ne odnose samo na razorne posljedice rata nego prije svega na nestašicu energije koju za mrežu proizvode ljudi. Prisjetimo se osnovne premise serijala Matrix: to što doživljavamo kao stvarnost u kojoj živimo zapravo je vještačka virtualna stvarnost koju generira Matrix, mega-komputer izravno povezan s našim umovima; on je tu kako bismo mi bili uspješno svedeni na pasivno stanje živih baterija koje Mrežu snabdijevaju energijom. Međutim, jedinstveni učinak filma nije toliko u njegovoj premisi i centralnoj tezi, nego u središnjoj slici milijuna ljudskih bića koja vode klaustrofobični život u komorama ispunjenim vodom, koje se održava na životu kako bi proizvodili energiju za Matrix. Pa tako, kad se (neki) ljudi "probude" iz tog utonuća u virtualnu stvarnost koju kontrolira Matrix, to buđenje ne otvara široki prostor izvanjske stvarnosti, nego prvo dolazi užasavajuće saznanje o komori, gdje je svako od nas zapravo samo fetusoliki organizam, potopljen u plodnu vodu... Ta krajnja pasivnost onemogućuje fantaziju koja održava naš svjesni doživljaj sebe kao aktivnih, samopozicioniranih subjekata – riječ je o jednoj krajnje perverznoj fantaziji, ideji da smo mi u konačnici samo *instrumneti jouissance-a* Drugog (Matrixa), te da se naša životna supstanca isisava kao iz baterije.⁴ U tome je prava libidinalna zagonetka ovog dispozitiva: *zašto* Matrixu treba ljudska energija? Čisto energetske rješenje je, naravno, besmisleno: Matrix je lako mogao pronaći drugi, pouzdaniji izvor energije koji ne bi zahtijevao izuzetno složen aranžman virtualne stvarnosti i koordinaciju za milijune ljudskih jedinici. Jedini konzistentan odgovor jeste: Matrix se hrani ljudskim *jouissance* – to nas dakle vraća osnovnoj lakanovskoj tezi da i sam veliki Drugi nije tek anonimni Stroj, nego treba konstantan izvor

3 The Matrix Resurrections Ending Explained and Spoiler Questions Answered | Den of Geek.

4 Ovdje se pozivam na vlastito tumačenje prvog nastavka Matrixa, dostupno online na <https://www.lacan.com/zizek-matrix.htm>.

jouissance. Ovako treba preokrenuti stanje stvari prezentirano u filmu: to što film prikazuje kao scenu našeg buđenja u pravu stvarnost zapravo je upravo suprotno, osnovna fantazija koja nas održava na životu. – No kako Matrix reagira na to kad ljudi proizvode manje energije? Ovdje se uvodi novi lik, zvani "Analitičar": on otkriva da ljudi proizvode više ako se Matrix poigra njihovim strahovima i željama. "Analitičar je novi Arhitekt, on upravlja novom verzijom Matrixa. No tamo gdje je Arhitekt nastojao kontrolirati ljudski um putem hladne, tvrde matematike i činjenica, Analitičar primijenjuje osobniji pristup, manipulirajući osjećanjima kako bi stvorio fikciju koja se održava plavim pilulama. (On primjećuje da će ljudi "povjerovati u najveća sranja", što nije daleko od istine ako ste iole vremena proveli na Facebooku). Analitičar tvrdi da njegov postupak navodi ljude proizvesti više energije za Strojeve nego ikada, a sve na način da oni ni ne žele pobjeći iz simulacije."

Sa zrcem ironije mogli bismo kazati da Analitičar ispravlja pad profitabilnosti ljudskih baterija: on shvaća da puka krađa užitka od ljudi nije dovoljno produktivna, mi (Mreža) treba i da manipuliramo doživljajima ljudi koje koristimo kao baterije tako da oni dožive više užitka. Slovenački glumac Blaž Popovski je rekao u intervjuu koji je dao 6. februara 2022: : "Moraš uživati – čeprav se ne strinjaš!" – "Moraš uživati čak i ako se ne slažeš!"⁵ Iako on govori o igranju uloge na pozornici, njegovu opasku treba univerzalizirati. Ponuda iz Novelodge-a: "50 pjesama koje je teško izbaciti iz glave", s objašnjenjem: "Ima dana kad je sasvim ugodno kad vam se neka pjesma uvrti u glavu, pa pjevušite veselo cijeli dan. Međutim, to je obično zadnje što želite, da vam se po glavi vrti neki iritantni refren. To naročito važi za dane kad ste pod stresom ili vam se puno toga događa. Na našem se spisku nalazi 50 najdosadnijih pjesama svih vremena, koje morate pod svaku cijenu izbjegavati, ukoliko ne želite cijeli dan provesti pjevušeći."⁶ Svima nam je poznat taj osjećaj kad vas progoni muzički fragment koji nam je čak i odbojan – ono što nas proganja sigurno nije prijatno, pa je pritisak koji osjećamo pritisak užitka.

Užitak je nalog superega kojem se moraš podvrgnuti čak i kad se ne slažeš. I žrtve moraju uživati: što više ljudi uživaju, više im se užitka može oduzeti – Lacanova paralela između viška vrijednosti i viška užitka se ovdje

---

5 Vidjeti "Moraš uživati – čeprav se ne strinjaš" - Delo

6 50 Difficult Songs To Get Out Of Your Head | Novelodge

iznova potvrđuje. Problem je samo u tome da, iako se novi upravitelj Matrixa zove "Analitičarem" (s očitom referencom na psihoanalizu), on ne djeluje kao frejzdovski analitičar nego kao primitivni utilitarist što se vodi maksimumom izbjegavanja boli i straha i postizanja užitka. Nema užitka u bolu, nema "izvan načela užitka", nema nagona smrti, nasuprot prvom filmu u kojem Smith, agent Mreže, daje drukčije, daleko više frejzdovsko objašnjenje: "Jesi li znao da je prvi Matrix dizajniran kao savršen ljudski svijet? Gdje niko ne pati, gdje će svi biti sretni? Potpuni promašaj. NIKO nije prihvatio program. Cijeli uzgoj / ljudi koji služe kao baterije/ je propao. Neki su vjerovali da nismo imali programski jezik koji bi opisao vaš savršeni svijet. Ali ja vjerujem da ljudska bića kao vrsta svoju stvarnost određuju putem patnje i bijede. Savršeni svijet je bio san iz kojeg se vaš primitivni cerebrum nastojao probuditi. I zato je Mreža redizajnirana u ovo: vrhunac vaše civilizacije."

Moglo bi se s pravom tvrditi da je Smith (ne zaboravimo, on nije ljudsko biće kao drugi, nego virtualno utjelovljenje Matrixa – veliki Drugi – glavom i bradom) zamjena za lik analitičara u filmskom univerzumu više nego što je sam Analitičar. Tu regresiju u posljednjem filmu potvrđuje još jedno arhaično svojstvo: afirmacija produktivne snage seksualne veze: "Analitičar objašnjava da nakon što su Neo i Trinity umrli, on ih uskrsava kako bi ih prostituirao, te dolazi do zaključka da njih dvoje nadvladaju sustav kad rade zajedno, no ako ih se drži blizu bez da imaju kontakt, drugi ljudi unutar Matrixa proizvest će više energije za Strojeve."⁷

U mnogim medijima *Matrix Resurrections* je pozdravljen kao manje "binaran," kao otvoreniji prema "dugi transrodnih iskustava" – no, kako vidimo, na snazi je opet stara holivudska formula s muško-ženskim parom: "Samog Nea ne zanima ništa drugo do oživjeti vezu s Trinity."⁸

7 Svaki je čitatelj sigurno primijetio da se moj opis filma itekako oslanja na mnoštvo drugih kritika koje često citiram. Razlog je sada jasan: unatoč njegovoj povremenoj briljantnosti, film u konačnici ne zavređuje da se gleda – zbog čega i ja pišem ovu kritiku a da ga nisam gledao. Uvodnik *Pravde* iz 28. januara 1936. brutalno je odbacio Šostakovičevu operu *Lady Magbeth Mcenskog okruga* kao "Zbrka a ne muzika" (naslov teksta). Iako je *Matrix Resurrections* veoma inteligentno urađen i pun izvrsnih efekata, on na koncu ostaje zbrka a ne film. *Resurrections* je četvrti film u serijalu *Matrix*, ostaje da se nadamo da će Lanin sljedeći film biti ono što je Peta simfonija bila za za Šostakoviča, kreativni odgovor američke autorice na opravdanu kritiku.

8 *The Matrix Resurrections review* - The Verge.

To nas vraća u početnu tačku: šta predstavlja taj Stroj Matrix ako ga tumačimo ne kao direktni opis naše stvarnosti nego kao metaforu naše aktualne situacije? On predstavlja dva velika Druga, dvije otuđene supstance koje nas kontroliraju: *kapital* i *simbolički poredak*, poredak simboličkih fikcija koje strukturiraju našu stvarnost. U oba slučaja, oduprijeti se nosi opasnost od paranoičnog tumačenja – kao da je kapital personificiran u šefovima korporacija i direktorima banaka koji kontroliraju igru, ili kao da je simbolički univerzum programirao Stroj nalik Matrixu.

Postoji fundamentalna razlika između subjektova otuđenja u simboličkom poretku i radnikova otuđenja u kapitalističkim društvenim odnosima. Moramo izbjeći dvije simetrične zamke koje se otvaraju ako istrajavamo na homologiji između dvaju otuđenja: ideju da je kapitalističko društveno otuđenje nesvodivo jer je označiteljsko otuđenje konstitutivno subjektivitetu, kao i suprotnu ideju da se označiteljsko otuđenje može ukinuti na isti način na koji je Marx zamišljao prevazilaženje kapitalističkog otuđenja. Nije stvar samo u tome da je označiteljsko otuđenje fundamentalnije te će opstati čak i ako se ukine kapitalističko otuđenje – ono je puno finije. Sama figura subjekta koji bi prevazišao označiteljsko otuđenje i postao slobodni činitelj koji je ovladao simboličkim univerzumom, i.e. koji više nije utjelovljen u simboličkom supstancu, može se pojaviti samo unutar prostora kapitalističkog otuđenja, prostora međudjelovanja slobodnih individua.

Pouka bi bila da treba odbiti svaku referencu na pozitivan Život kao temelj koji je izopačen otuđenjem (što Marx često čini), nema stvarnog života izvan otuđenja a koji bi poslužio kao pozitivna osnova. Pravi fetiš nije fetišistički obrnuta "prirodna" hijerarhija (namjesto stvarnog proizvodnog života koji služi kao osnov sablasnog života kapitala, sam stvarni život sveden je na potčinjeni trenutak ludog plesa spekulativnog kapitala): *pravi fetiš je sama ta ideja o izravnom pozitivnom životu koji prethodi otuđenju, organski život čija ravnoteža je uništena kapitalističkim otuđenjem*. Takva ideja je fetiš jer se poriče antagonizme koji presijecaju samo srce aktualnog života.

Najčuvenija scena iz prvog nastavka Matrixa događa se kad Morpheus Neu nudi Plavu i Crvenu pilulu na izbor. No taj je izbor jedan čudni neizbor: dok živimo uronjeni u virtualnu stvarnost ne treba nam nikakva pilula, pa je zapravo jedini izbor "Uzmi crvenu ili nemoj ništa." Plava pilula je placebo, ona

ne mijenja ništa. Plus, ne postoji samo virtualna stvarnost kojom upravlja Matrix (dostupna ako odaberemo plavu pilulu) i izvanjska "prava stvarnost" (-devastirani stvarni svijet pun ruševina, u koji stupamo s crvenom pilulom); tu je i sam Stroj koji konstruira naše doživljaje i upravlja njima (kad kaže Neu "Dobrodošao u pustoš realnog.", Morpheus misli na digitalne formule, a ne na ruševine). Stroj je (u filmskom univerzumu) objekt prisutan u "pravoj stvarnosti": gigantski kompjuteri koje su napravili ljudi, drže nas kao zatvorenike i upravljaju našim doživljajima.

Izbor između plave i crvene pilule u prvom *Matrixu* je lažan, ali to ne znači da je sva stvarnost samo u našim umovima: mi smo u interakciji u stvarnom svijetu, ali putem fantazija koje nam nameće simbolični univerzum u kojem živimo. Simbolički univerzum je "transcendentalan", ideja da postoji djelatni čimbenik koji ga kontrolira kao objekt jedan je paranoični san – simbolični univerzum nije objekt u svijetu, on zapravo omogućava okvir unutar kojeg pristupamo objektima. U tom smislu, nema ničeg izvan simboličkog Matrixa pošto mi (subjekti) *ne možemo izaći iz sebe samih*, odnosno stati na vlastita ramena i iscrtati jasnu liniju razlikovanja između onog što nam se samo čini i onoga što pripada "stvarima po sebi". Stroj, u smislu simboličkog velikog Drugog, Kantov je transcendentalni okvir koji strukturira naš pristup stvarnosti. "Transcendentalno" ne signalizira superiornost subjekta nego upravo njegovu ograničenost: sve što iskusimo, s čime se susretnemo, javlja se na horizontu značenja ili simboličkom prostoru u koji smo "bačeni", kako bi rekao Heidegger. Kad Heidegger karakterizira ljudska bića kao "bića u svijetu", to ne znači da smo mi objekti u svijetu, to znači da, usljed naših ograničenja, nikad se ne možemo potpuno auto-objektivizirati: ne možemo pojmiti i analizirati same sebe kao bilo koji objekt u svijetu upravo stoga što smo mi uvijek-već UNUTAR svijeta.

Znači li to da je simbolički univerzum kao transcendentalni horizont koji upravlja našim odnosom prema stvarnosti naša krajnja referentna tačka, nešto iza ili ispod, što ne možemo dosegnuti? Ono što izmiče stvarnosti (stvorenoj/posredovanoj velikim Drugim) je Realno u lakanovskom smislu, nešto

što se opire simbolizaciji.⁹ David Chalmers¹⁰ tvrdi da je virtualna stvarnost prava stvarnost: virtualni svjetovi nisu drugorazredni svjetovi, u virtualnoj stvarnosti može se imati smislen život - možda već i jesmo u virtualnom svijetu. Razlika između obične "stvarne" stvarnosti i virtualne stvarnosti sekundarna je i postepeno će, daljim razvojem digitalnih medija, postati irelevantna, pošto će ljudi biti u mogućnosti prijeći iz jedne u drugu, a obje će nuditi prostor u koji ćemo moći potpuno uroniti... I dok se slažem da je pristup "stvarnoj" stvarnosti uvijek već virtualno posredovan nekom simboličkom mrežom, ne mislim da tako prosto umnožavanje stvarnosti zaista djeluje: to što "stvarnu" stvarnost čini različitom od virtualne stvarnosti nije u tome da bi ona sama po sebi bila "stvarnija", nego zato što je presijeca imanentna nemogućnost, zato što se spotiče o nešto što joj stalno izmiče, dok su digitalne/virtualne stvarnosti ograničene samo imanentnim pravilima njihove konstrukcije. Predlažem da Chalmerov naslov "stvarnost+" čitamo na isti način na koji treba čitati "LGBT+": je li + samo nadomjestak za nedostajuće pozicije (kao "i drugi") ili neko može izravno biti +? Pravi dijalektički odgovor je: da je subjekt upisan u niz svojih mogućih identiteta upravo kao +, kao neki višak koji izmiče svakoj identifikaciji. To znači da je subjekt + ali istovremeno i minus, nedostatak u označiteljskom lancu: upravo taj višak funkcionira kao manjak. Isto vrijedi i za stvarnost: ne postoje samo "mnoge stvarnosti", nego mnoge "stvarnosti+", a taj višak upisan je u "stvarnu stvarnost" kao minus, kao njen konstitutivni manjak.

Sad dolazimo do ključne tačke: Lacan je Realno imenovao kao *jouissance*, pa je to razlog zašto Matrix treba ljude: da bi im oduzeo *jouissance*, tako što će popuniti (ili prije prekriti) svoju nekonzistentnost i antagonizme.¹¹ Danas smo međutim, sve bliže i bliže proizvodnji strojeva koji obećavaju virtualni univerzum u koji možemo ući (ili koji nas kontrolira protivno našoj volji). Kineska Akademija vojno-medicinskih znanosti traga za nečim što naziva "inteligentizacija" rata: "Rat se počeo mijenjati tako što više ne teži uništenju tijela nego paraliziranju i kontroliranju protivnika."¹² Možemo biti sigurni da

---

9 Pisao sam o ovome opširno u mojim prethodnim knjigama, pa neću ovdje trošiti prostor na objašnjenja.

10 Vidjeti David Chalmers, *Reality+*, New York: Norton 2022.

11 Idejom Reanog bavim se u većini svojih filozofskih knjiga – vidjeti, na primjer *Absolute Recoil*, London: Verso Books 2015.

12 China 'brain control' warfare work revealed - Washington Times.

Zapad čini isto – jedina razlika će biti (možda) da ako će biti objavljeno, imat će humaniratni prizvuk ("mi ne ubijamo ljude, nego tek na kratko vrijeme odvrćamo njihove misli...").

Jedna od inačica "plave pilule" je Zuckerbergov projekt "meta-verzuma": plavu pilulu uzimamo tako što se registriamo u meta-verzum u kojem magično nestaju ograničenja, napetosti i frustracije iz obične stvarnosti - ali za to se plaća visoka cijena: "Mark Zuckerberg 'ima unilateralnu kontrolu nad više od tri milijarde ljudi' zbog svoje nedodirljive pozicije na čelu Facebooka, rekla je britanskim parlamentarcima zviždačica Frances Haugen pozivajući na hitnu eksternu regulaciju kako bi se zauzdao menadžment kompanije i smanjila šteta već načinjena društvu."¹³ Javni prostor, veliko suvremeno postignuće, na ovaj način nestaje. Netom nakon njena otkrića, Zuckerberg je objavio da njegova kompanija mijenja ime iz "Facebook" u "Meta", te ocrtao svoju viziju metaverzuma u govoru koji je pravi *neofeudalni manifest*: Zuckerberg želi da metaverzum u konačnici obuhvati i ostatak naše stvarnosti – povezujući djeliće stvarnog prostora ovdje sa stvarnim prostorom tamo, potpuno obuhvatajući to što mi smatramo stvarnim svijetom. To ne znači da će se Zuckerbergove simulacije uzdići do stvarnosti u virtualnoj i proširenoj budućnosti kako nam je planirao Facebook, nego će naša ponašanja i odnosi postati toliko predvidljivi i mehanički da više uopće neće biti ni važni. Umjesto ljudskih facijalnih ekspresija, imamo avatare koji će učiniti ikoničnu gestu palac gore. Umjesto da dijelimo zajednički zrak i prostor, možemo surađivati na digitalnom dokumentu. Učimo degradirati naše iskustvo bivanja s drugim ljudskim bićem na gledanje u njihovu uvećanu projekciju u prostoriji, kao u Pokemona u proširenoj stvarnosti."¹⁴

Metaverzum će imati ulogu virtualnog prostora mimo (meta) naše razlomljene i bolne stvarnosti, virtualnog prostora u kojem ćemo putem naših avatara lako komunicirati, s elementima proširene stvarnosti (stvarnosti prekomjerno zasićenoj digitalnim znakovima). Bit će to dakle ništa manje do aktualizirana meta-fizika: meta-fizički prostor potpuno obuhvaća stvarnost kojoj će ulaz biti fragmentarno dopušten, ali samo ukoliko će biti pokrivena digitalnim uputama koje manipuliraju našom percepcijom i intervencijom.

13 Facebook whistleblower Frances Haugen calls for urgent external regulation | Facebook | The Guardian

14 Vidjeti <https://edition.cnn.com/2021/10/28/opinions/zuckerberg-facebook-meta-rushkoff/index.html>.

A kvaka je u tome da ćemo dobiti zajedničko dobro koje je u privatnom vlasništvu, s privatnim feudalnim Gospodarom koji nadgleda i regulira međudnose.

To nas vraća na početak filma gdje Neo ide terapeutu (Analitičaru) tokom oporavka od pokušaja samoubojstva. Izvor njegove patnje u tome je što ne može verificirati stvarnost svojih konfuznih misli, pa se boji da gubi razum. Tokom filma saznajemo da je "terapeut posljednji kome bi se Neo s povjerenjem obratio. Terapeut nije tek dio fantazije koja bi mogla biti stvarnost, i *vice versa* /.../ Ona je samo još jedan sloj fantazije-kao-stvarnosti i stvarnosti-kao-fantazije, jedna zbrka hirova, želja i snova koja istovremeno egzistira u ta dva stanja." Ne potvrđuje li se li time Neova sumnja koja ga je i odvela ka samoubojstvu? Kraj filma donosi nadu samim tim što daje kontra spin istom uvidu: da, naš svijet se sastoji samo od slojeva "fantazije-kao-stvarnosti i stvarnosti-kao-fantazije, jedne zbrka hirova i želja", ne postoji arhimedovska tačka koja bi izmakla varljivim slojevima lažnih stvarnosti. Međutim, sama ta činjenica otvara novi prostor slobode – slobode intervencije i ponovnog ispisivanja fikcije koja nad nama dominira. Pošto se naš svijet "sastoji samo od slojeva fantazije-kao-stvarnosti i stvarnosti-kao-fantazije, jedne zbrka hirova i želja", to znači da je Matrix također jedna zbrka: paranoična verzija je pogrešna, ne postoji skriveni činitelj (Arhitekt ili Analitičar) koji to sve kontrolira i tajno povlači konce. Pouka je sljedeća: "tebamo naučiti da potpuno prigrlimo moć priča koje spinujemo sami za sebe, bile one video-igra ili složeni narativi o našoj vlastitoj prošlosti /... / sve možemo napisati iznova. Strah i želju možemo razumjeti kako hoćemo, možemo mijenjati i oblikovati ljude koje volimo i o kojima sanjamo." Film se tako završava s poprilično dosadnom varijantom postmoderne ideje kako u konačnici ne postoji "prava stvarnost", samo međuigra mnoštva digitalnih fikcija. "Neo i Trinity odustaju od potrage za osnovama spoznaje. Oni ne ubiju terapeuta koji ih je držao u ropstvu Matrixa. Oni mu umjesto toga zahvaljuju. Naposljetku, kroz njegov su rad otkrili veliku moć ponovne deskripcije, slobode koja dolazi kad prestanemo tragati za istinom, šta god ta maglovita ideja mogla značiti, i zauvijek težimo za novim načinima razumijevanja sebe. A potom, ruku pod ruku polijeću i lete svijetom koji će sami stvoriti."¹⁵

---

15 Nothing But A Brain: The Philosophy Of The Matrix: Resurrections (ethics.org.au).

Premisa filma kako strojevi trebaju ljude se tako potvrđuje – oni nas trebaju ne zbog naše inteligencije i svjesnog planiranja nego na mnogo elementarnijoj razini libidinalne ekonomije. Ideja da se strojevi mogu reproducirati bez ljudi slična je snu o tržišnoj ekonomiji koja bi sama sebe reproducirala bez ljudi i pogrešna je. U zadnje vrijeme može se čuti od nekih analitičara da će, s eksplozivnim porastom robotizacije proizvodnje i vještačke inteligencije koja će sve više preuzimati upravljačku ulogu organizacije proizvodnje, kapitalizam postepeno preobraziti u autoreproducirajuće čudovište, mrežu digitalnih i proizvodnih strojeva koji će sve manje trebati ljude. Vlasništvo i dionice će ostati, ali trgovina na berzama će se odvijati automatski, kako bi se optimizirao profit i produktivnost. Kome ili čemu će se dakle proizvoditi stvari? Zar ljudi neće i dalje biti potrošači? Idealno, možemo čak i zamisliti kako strojevi samo hrane jedni druge, proizvodeći dijelove, energiju... Koliko god bila perverzno atraktivna, ova perspektiva je ideološka fantazija: kapital nije objektivna činejnica kao planina ili stroj koji će preostati čak i ako ljudi nestanu, on postoji samo kao virtualni Drugi društva, "opredmećena" forma jednog društvenog odnosa, na isti način na koji je vrijednost dionica posljedica interakcije tisuća pojedinaca, ali se svakom od njih čini kao nešto objektivno dato.

Lacan je potpuno svjestan da je *jouissance* politički faktor: "do prodora u političko može doći samo priznanjem da jedini diskurs koji postoji /... / je diskurs *jouissance*-a."¹⁶ Ukratko, ideologija i politika ne mogu se objasniti niti prostim pozivanjem na aktualne klasne interese niti analizom diskursa koja se usredsređuje na natjecanje za diskurzivnu hegemoniju, za koju će ideologija podastrijeti dominantno kognitivno mapiranje situacije. Čak i kratak osvrt na rasizam i seksizam dovoljan je da shvatimo da ideologija mora mobilizirati dimenziju *jouissanc*-a kako bi nama ovladala. Potčinjavanje žena održava strah da će one, ako ih se ne kontrolira, eksplodirati u pretjeranim užicima. Rasizam zavidi užitku Drugog i smatra ih prijetnjom užicima koji čine naš način života... Sva takva strastvena ideološka ulaganja travestirana su sadizmom, mazohizmom te svim njihovim pervertiranim kombinacijama, kao užitku u vlastitom poniženju.

16 Jacques Lacan, *The Other Side of Psychoanalysis. The Seminar of Jacques Lacan, Book XVII*, New York: Norton 2007, str. 78

Ekstremni slučaj *jouissance*-a danas su, naravno, sve moguće verzije izgledne apokalipse (pandemije, ekološke katastrofe, nuklearni rat, raspad društvenog poretka...) uključiv i samo znanje: zar ne bi bilo zaista apokaliptično kad bismo mogli dobiti izravan pristup tuđim mislima? Lorenzo Chiesa pametno naglašava da se ta želja "manifestira u našoj današnjoj fascinaciji virološkim, ekološkim i tehnološkim figurama Apokalipse. Upotrijebivši pojmovnik *Seminara XX* možemo je također nazvati željom da se bude Jedno kako bi se apsolutno uživalo kroz i u (seksualnom) znanju, željom koja umjesto toga vodi ka maksimalnoj entropiji."¹⁷ Pomislimo samo na snuff filmove (pornografske filmove koji pokazuju stvarno mučenje i ubojstvo jednog od aktera tokom seksualnog odnosa) – doista, kao je Lacan sažeto rekao: "svako umire od želje da sazna šta bi se desilo da stvari zaista krenu po zlu."¹⁸ Iz tog razloga nas toliko fasciniraju upravo prizori distopijske stvarnosti, od *Sluškinjine priče* do priča o životu u Evropi nakon što je Hitler dobio rat, do budućeg života na devastiranoj planeti. "Umirati od želje da se sazna" ovdje treba uzeti dvosmisleno: to znači da stvarno želim znati i da bi me to saznanje ubilo. Ono što promiče ideji o punom znanju o katastrofi činjenica je da kad joj se previše približimo, prekida se distanca nužna za znanje. Ne može se kombinirati stvarnost potpune katastrofe i sigurna distanca znanja (kao ideja o dolasku na sunce ili ulasku u crnu rupu i zapisu o tome šta se tamo događa). Pouka Hegelova apsolutnog znanja upravo je suprotna: to je znanje koje uključuje vlastitu nekompletnost. Znanje je ne-sve u lakanovskom smislu: nije riječ o tome da mu nešto *a priori* izmiče, nema ničega što bi izmaklo, ali upravo iz tog razloga ono se ne može totalizirati. G.K.Chesterton je napisao da kršćanstvo priznaje jednu veliku tajnu (Boga) kao izuzetak koji kršćanima omogućava da svaku drugu stvarnost mogu pojmiti i razumjeti kao potpuno racionalnu i saznatljivu. Za materijalista, situacija je upravo suprotna: nema izuzetka, pa je stoga sva stvarnost puna tajni (pomislimo samo na tajne kvantne fizike). Kao što se kaže da je antisemitizam antikapitalizam glupaka, na isti način možemo reći da je puno znanje o apokalipsi glupakova verzija Hegelova apsolutnog znanja.

S engleskog jezika prevela Venita Popović

---

17 Lorenzo Chiesa, "Anthropie: Beside the Pleasure Principle" (rukopis).

18 Jacques Lacan, *The Other Side of Psychoanalysis. The Seminar of Jacques Lacan, Knjiga XVII*, New York: Norton 2007, str. 176-177.